

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

II. Ulászló levélváltása Firenzével a Mátyás halála után ottrekedt Corvinák ügyében. A *Mátyás király budai könyvtára (Bibliotheca Corviniana)* c. mű III. fejezetében (*A könyvtár állapota Mátyás király halála után a mohácsi vészig*) FÓGEL József azt írja, hogy „Mátyás utóda II. Ulászló elküldte Farmoser Sándor német ügyvivőjét Flórencbe, hogy Mátyás könyvtartozását tisztázza. A Medici-cég egy díszes bibliáért 1400, a Capponi pedig egy fényes kiállítású breviáriumért 500 aranyat követtelt. A signoria azt is tudatta a magyar királlyal, hogy még 150 darab befejezetlen kézirat is rendelkezésre áll”.¹ Ezt az adatát FÓGEL Niccolò ANZIANINAK MÁTYÁS király két bibliájáról írt értekezéséből vette,² ki tanulmánya II. függelékében Firenzének 1498. május 31-i, II. ULÁSZLÓ magyar király 1498. február 13-án kelt érdeklődő levelére küldött válaszát közli.³

ANZIANIVAL egyidőben, vagy talán már korábban, két — 1849-ben Olaszországba emigrált — honfitársunk: MIRCSE János és SIMONYI Ernő is megtalálta czekek az adatokat. SIMONYI magyar vonatkozású olaszországi anyaggyűjtését két kötetesnek tervezett *Flórenci okmánytárában*⁴ állította össze. Kézirati műve nem jelent meg nyomtatásban, hanem 1882-ben bekövetkezett halála után a Magyar Tudományos Akadémia birtokába került. E kézirat I. kötetének XIII. számú darabja teljes szövegében adja II. ULÁSZLÓ 1498. február 13-i, Firenzéhez intézett levelét; a Köztársaság választát nem közli, talán azért, mert ez elkerülte a figyelmét. MIRCSE mind a két levelet ismeri. A rájuk sajátkezűleg írt bejegyzése szerint⁵ másolataikat a Flórenci állam levéltárának az igazgatójától kapta. Halála után (1883) az ő másolatait is a Magyar Tudományos Akadémia szerezte meg,⁶ és Kézirattárában, a SIMONYI-félével együtt, ma is őrzi.

Mivel Corvináink múltja szempontjából — de más művelődéstörténeti szempontokból is — mind a két levelet rendkívül érdekes és értékes történeti forrásnak tekintjük, úgy véltük, hogy ez alkalommal nem elégedhetünk meg csupán szövegüknek az újralfelfedezésével, hanem újból hozzáférhetővé kell tennünk őket a kutatás számára, mégpedig nemcsak az eddig még kiadatlan II. ULÁSZLÓ-félét, hanem a firenzei válaszlevelet is, mert ANZIANINAK éppen 50 éves kis értekezése ma már nehezebben szerezhető meg, mint maguknak a leveleknek a levéltári másolata.

¹ Írta: FRAKNÓI V. — FÓGEL J. — GULYÁS P. — HOFFMANN E.; szerk.: BERZEVICZY A. — KOLLÁNYI F. — GEREVICH T. Budapest 1927. 23. l., 70. jegyz.

² ANZIANI, Niccolò: *Intorno a due bellissime Bibbie Corviniane; notizie, documenti e congetture*. Firenze, 1906.

³ Uo. 23—24. l. ANZIANI Firenze levélét (tévesen) május 1-re datálta. (Ez — a 14. l. tanúsága szerint — sajtóhiba is lehet.)

⁴ M. Tud. Akadémia Kézirattára. Firenze.

⁵ 1. „Fellelte és megszerzette Mircse”. 2. „Ajándékba kapta Mircse a Flórenci állam levéltár igazgatójától”.

⁶ M. Tud. Akadémia Kézirattára. Firenze.

I.

1498. február 13. Buda. II. ULÁSZLÓ magyar király levele Firenzéhez.

Wladislaus Dei gratia Hungarie et Bohemie rex etc(etera). Magnificis Dominis Prioribus ac Vexillifero Florentine Reipublice salutem.

Alexander Farmoser alemannus iam usque a f(elicis) me(morie) Mathie Regis Hungarie, predecessoris nostri temporibus in hac nostra Curia versatus est. Is, cum nobis retulerit supra centum et quinquaginta librorum volumina Florentie esse, rari operis et egregij, quos suo aere exscribenda, ornandaque prefatus Rex Bibliothecae, quam incoaverat, absolvende gratia mandaverat, nullaque alia de causa a vobis detineri, nisi quia vestre Reipublice nonnihil pecuniarum adhuc debetur. Idecirco ad Vestras Magnificentias scribendum esse duximus, ut pro vetusta Hungarie Regum cum vestra natione Benevolentia, nostroque intuitu eedem operam dent, ut volumina ipsa, si qua forsitan distracta fuerint, in unum cogantur et quod ad solutionem residuum fuerit, ipsi Alexandro, qui has reddet et de hac eadem re aget, declarent, diligenterque aperiant. Nos vero curabimus per nostros quod reliquum fuerit, his quibus necesse erit, satisfacere, quoniam⁷ ad nostrum Regium officium pertinere in primis ducimus,⁸ ea minime esse negligenda, cum in ijs⁹ exscribendis exornandisque multum pecuniarum hactenus¹⁰ absumptum sit, et idem nos etiam Bibliothecae perficiende desiderium detineat. Deinde nostra mutua benevolentia freti, Magnificentias Vestras amice nobiscum rem hanc transacturas arbitramur. Turpe preterea putamus tantarum rerum Thesaurum quasi imperfectum sine aliquo usu tamdiu delitescere. Ergo rem gratissimam nobis vestre Magnificentie facient, si nostro huic desiderio, quod cum honestate¹¹ coniunctum est, satisfacient. Datum Bude, die Xij Februarij MCCCCLXXXVij.

Commissio propria

Domini Regis.

Kívül: Magnificis Dominis Prioribus et Vexillifero Libertatis Florentine, amicis Nobis carissimis.

Papíron, pecsét nyomával. — Archivio Centrale di Stato di Firenze. Atti Publici Vol. VIII. Documento No. 13. — Másolatai: 1. Magyar Tudományos Akadémia Kézirat-tára: Firenze (MIRCSE-féle másolat) és 2. uo. SIMONYI Ernő: Flórenci okmánytár. I. 38. 1., XIII. sz.

II.

1498. május 31. Firenze válasza II. ULÁSZLÓ magyar király 1498. február 13-i levelére.

Wladislao Regi Ungarie et Boemie.

Gloriosissime Rex. Legimus literas, et audivimus libenter omnia que nomine M(aiestatis) V(estre), qui eas nobis reddiderat, Alexander Farmoser, alemannus, etiam significavit. Laudavimus primo regium istud desiderium de perficienda Bibliotheca;

⁷ SIMONYINÁL: quondam; MIRCSE olvasása: quoniam — a helyes.

⁸ SIMONYINÁL: discimus; MIRCSE olvasása: ducimus — a helyes.

⁹ SIMONYINÁL: hiis; MIRCSE olvasása: ijs — a helyes.

¹⁰ SIMONYINÁL: debemus; MIRCSE olvasása: hactenus — a helyes.

¹¹ SIMONYINÁL: honestatem (sic); MIRCSENÉL: honestate.

mox nihil magis curavimus quam, ut primum posset, in his aliisque rebus omnibus rem gratam faceremus Maiestati Vestre. Sic enim merentur tot animi virtutes, totque eius et omnium Ungarie regum merita in nos, Rempublicam et omnem gentem nostram. Vocavimus ob id Medices, mercatores nostros; nihil¹² enim pro ea re debebatur Reipublice: sed his, quibus quo¹³ tempore concessit nature felix memoria Matthie Corvini, predecesoris Maiestatis Vestre, regie illius Bibliothecae cura sumptus demandata erat, una cum Taddeo Ugaletto Parmensi, quem scribendis et investigandis libris Rex idem profecerat. Cognovimus ex his servari adhuc apud se integrum eorum librorum numerum et eandem bonitatem; habereque etiam ingens quoddam Biblie volumen, quod idem Rex, magno sumptu, fieri sibi mandarat; hisque eo nomine debentur adhuc aurei M. et CCCC, ut cuncta etiam cognovit Alexander Formoser (sic). Intelleximus Capponios itidem, alios cives nostros, ex his libris, quos idem Rex scribi et ornari sibi voluerat, in civitate nostra habere Breviarium quoddam, opus et opulentum et regium, quibus etiam, eo nomine, debentur etiam aurei quingenti. Hique sunt, quos invenimus haecenus Matthie regis libros apud cives nostros; in quibus investigandis eo studio et diligentia usi sumus, quam res ipsa et virtus multa Maiestatis Vestre et ingentia amoris indicia¹⁴ in nos exigebant. Commendamus ob id confidentius, etsi minus forte necessarium est, Maiestati Vestre fortunam civium nostrorum, qui in regno Ungarie negotiantur, quando nos etiam in colenda ornandaque et amplificanda dignitate Maiestatis Vestre, pro viribus sumus, et erimus in dies ardentiores. Ex Palatio nostro, die ultima Mai MCCCLXXXVIIj.

Archivio Centrale di Stato di Firenze, Signori, Carteggio, Missive, Registri, I. Cancelleria, n. 51., c. 48¹ (dal 1497 al 1500). — Másolata: Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára: Firenze (MIRCSE-féle másolat). — Kiadása: ANZIANINAK a 2. jegyzetben idézett értekezése 23–24. lapján.

KUMOROVITZ L. BERNÁT

A Kelecsényi-énekeskönyv. Elnevezését ajándékozájáról, „Kelecsényi József Nyitra Családi földbirtokos”-ról nyerte, aki az előzőklevélen olvasható bejegyzés szerint 1872-ben adományozta a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának. Jelzete: Régi és Újabb Irók 4r. 60. 90 levelet tartalmaz, melyet csak újabban számoztak meg. Újabb, könyvtári eredetű a versek számozása is 1–118-ig. Ez azonban nem pontos. A 9., 12., 15., 17. és 52. sz. versek után a könyvtáros egy-egy vers megszámozását elmulasztotta, és egy kéthasábosan írt versnek két számot adott (36–7). Ismertetésemben megtartom a hibás sorszámozást, hogy az eredetivel összevethető legyen. Három verset kétszer írtak a kötetbe, úgyhogy végeredményben 119 énekszöveggel számolhatunk. Ezek közül egy latin, négy meg szlovák nyelvű; a 114 magyar szöveg túlnyomó többsége szerelmi ének.

Az énekeskönyvben 15 kéz írása különböztethető meg. Az egyes másolók által leírt énekesoportok ilyen vagy olyan szempontból legtöbbször elkülönülnek egymástól, sőt az 1. kéz, amelyik a legtöbbet dolgozott, hat más-más jellegű verscsoportot írt a kötetbe. Alább azokat az elkülöníthető részeket ismertetem több-kevesebb részletességgel, amelyek a kézirat meghatározása szempontjából érdekel bennünket.

1–12a. sz. E verscsoportot — a 16–20. sz. versekkel együtt — egy XVII. század második feléből származó kéziratról másolták le, minden valószínűség szerint a XVIII. század derekán. Ha meggondoljuk, hogy csak négy szerelmi énekeskönyv maradt ránk a XVII. századból, (leszámítva a csak egy-két szöveget tartalmazókat), örülnünk kell a

¹² A *nihil*-től az *erat*-ig terjedő rész (28 szó) MIRCSE szövegében zárójelben van.

¹³ MIRCSE szövegében a *pro* helyett *quo* áll. Ez utóbbi a helyesebb.

¹⁴ ANZIANINÁL (*i. m.* 24. l.) iudicia; MIRCSENÉL (helyesen): indicia.

század szerelmi énekköltészetéről ily közvetve hírt adó kéziratnak is. Jelentőségükhöz képest felsorolom az ebben a részben található énekek kezdősorait, röviden utalva, ha vannak, változataikra is.

1. *Külső kóronara nincs semmi szükségem*... 109 kétsoros versszakban a *Rósa* és a *Viola* vitatkozását tartalmazza. Mindeddig egyedülálló emléke a régi magyar költészetben annak a középkori virágvetélkedés-műfajnak, melynek a magyar népköltészetben való meglétét ECKHARDT Sándor mutatta ki *Az utolsó virágének* c. cikkében. (Minerva 1930.)

2. *Vallyon élszé kedves édes rosam*... Eléggé eltérő, másképpen kezdődő változatai: *Bathó Mihály-ék.* (Kiadva a kolozsvári *Utunk* 1955. januári számában.) *Thoroczkai-ék.* 26. 1., *Világi énekek és versek* 10–11. 1. és a *Kelecsényi-ék.* 7. sz. éneke.

3. *Piros hajnalokban szollo galambocskám*... Változata a *Komáromi-ék.*-ben. (EPHK 1899 : 334.)

4. *Mind az türben kerület áma [!] madár*... Változata a *Vásárhelyi-daloskönyvben.* (RMKtár 15. 86. 1.)

5. *Bujdosni indulnék ha társot találnék*...

6. *Hol vattok Pegasus Parnassus Leany*... Sok változata van. *Mátray-kódex* (THALY *Vit. én.* II. 203. 1.); *Bocskor-kódex* (ErdM 1898 : 452. 1.); *Világi énekek és versek* 48. 1. stb.

7. *Vallyon élsz é kedves ékes [!] rósám*... Ld. 2. sz.

8. *Te szívek almito elmüket formáló*... Címe: *Czobor Matkas Éneke.* Változatát az *ITK* 1904 : 283–4. lapjain közölték, mint RADVÁNSZKY János ifjúkori szerzeményét.

9. *Istenem sok jókkal, mint mezőt viragal édes szívem algyon meg*... Változata a *Vásárhelyi daloskönyvben.* (RMKtár 15.197. 1.)

9a. *Egissigél szívem szíventül már elvalt*... Első két versszaka a *Vizkeleti-kódexben.* (ITK 1932 : 178.)

10. *Szolyaly meg már egyszer hozzam én édes solymocskam*...

11. *Paradűtsom kertin Diannanak berkin zengő kis fülemülim*...

12. *Harom féle dolog tartoztat vilagban engem nagy reménségben*... Változatai: *Szakolczai-ék.* 121. 1., *Erdélyi-ék.* (MTA).

12a. *Bizodalomom csak Istenben remínségem nincs emberben*...

Hogy ezek a versek XVII. századiak, már abból is látszik, ha szemügyre vesszük változataikat. Ezek főleg XVII. századi forrásokban találhatók, mégpedig 4 esetben egyetlen másik XVII. századi forrásban (3., 4., 8. és 9. sz.). A máshonnan nem ismert énekek stílusa is teljesen megegyezik a XVII. századi énekekével, egyes részleteik közvetlen azonosítást mutatnak más XVII. századi versekkel. Ezek felsorolása hosszadalmas lenne, meggyőzőbb, ha a másolási hibák sajátságait nézzük meg. Azt tapasztaljuk, hogy a másoló gépiesen követte az előtte levő szöveget, sokszor egészen értelmetlenül szinte utánarajzolta a betűk alakját. A félreolvasások nagyrésze a XVIII. századi másolóknak szokatlan régebbi helyesírási sajátságok és betűformák miatt keletkezett. Így a 2. ének 3. versszakának 1. sorában *kinyo* olvasható ehelyett: *kinzo*; 7. ének 5. vsz. 1. sor: *vigyemet*, ehelyett: *wgyemet*; 12. ének 3. vsz. 2. sor: *eről szanlon*, ehelyett: *eről szamson* (= Sámson). Ezek a példák még szaporíthatók.

13–15a. sz. Négy vers és egy levélmásolat található ebben a részben, melynek elkülönülését az előbbi csoporttól az is mutatja, hogy a 13. éneket a másoló, szokásától eltérően, új lapon kezdte, pedig bőven lett volna hely az előző lapon is. A négy vers keletkezési idejét stílusuk és variánsaik lejegyzésének időpontja alapján a XVIII. század első felére kell tennünk. A 13. ének valószínűleg TELEKI Miklós felvidéki verselgető nemesúr szerzeménye (teljesebb, 15 versszakos változatát közli a *Figyelő*, 1883.358. 1.), a 15a. sz. ének szerzője VIZKELETI József, akinek verse az AMADE-család két költő-tagja, Antal

és László előtt ismert és kedvelt volt. A levél szövegét, hely- és családneveit meglehetősen eltorzította a másoló. Annyi kivehető, hogy az ismeretlen levélíró arra kéri ismeretlen címzettét, látogassa meg minél előbb, beszámol többek között a gabonaárakról és egy DERÉNY (!) Ádám feleségének szülés miatti haláláról. Ez valószínűleg BERÉNYI Ádám, bodoki (Nyitra-m.) földbirtokos. (NAGY Iván II. 21.) A szöveg mellett a margón az 1723-as évszám olvasható.

16–20. sz. Erre az öt versszövegre ugyanaz jellemző, mint az első versesoportról mondtak. Kezdősoraik és változataik:

16. *Meg jelentem panasziomat . . .* Sok változata van, pl. *Szentsei-dk.* (BUDA-kiad. 108. l.), *Bocskor-kódecs* (Erd. M. 1898 : 514.) stb.

17. *Az ki nem próbalt megh sem gondolhattya mi ligyen titkon szeretni . . .*

17a. *Ha jól gondolkoznal magadban szallanal . . .*

18. *Légy jó egészségben viragzó violam . . .* Változata a *Komáromi énekeskönyvben.* (EPHK 1899 : 337.)

19. *Ollyan vagyok kívánt hívem szerelmed langjatul . . .*

20. *Mennyel édes fecském induly hamarsagal . . .*

21–23. sz. E három ének közül kettő AMADE Antal szerzeménye. Ennek verseit egyetlen kéziratos énekeskönyvben sem találtam, kiadjuk, GÁLOS Rezső, a családi levéltárban megtalált kéziratok alapján tette közzé szövegüket a *Régi Magyar Könyvtár* 40. kötetében. Az énekeskönyv 21. éneke a kiadvány 37. és 33. lapján olvasható két vers összevonása, a 23. ének a 36–7. lapon közölt AMADE Antal-vers.

24–34. sz. Egy kivételével más forrásból ismeretlen, a XVIII. század első felében keletkezett énekek csoportja. A 34. sz. éneket a másoló a lap közepén abbahagyta, a következő lapon új versesoportha kezdett.

35–51. sz. E versek legtöbbször máshonnan is ismert, itt fordul elő a legtöbb AMADE László-vers. (36–7., 40., 41–8. sz.)

52, 52a, 53. sz. A 2. kéz által beírt 3 ének közös jellemzője, hogy a *Kelecsényi-énekeskönyv*ön kívül csak a *Világi énekek és versek* c. kéziratban fordulnak elő.

68–71. sz. (8. kéz.) A 68. ének versfői: JVLIANA BOSANY. A BOSSÁNYI-család a XVIII. században Nyitra-megyében élt, a fentebb említett BERÉNYI Ádám egyik felesége BOSSÁNYI Julianna. A 69. és 70. énekek versfői: SIMONJ. A négy éneknek közös a stílusa, valószínű, hogy valamennyinek a szerzője SIMONI, akiről közelebbit nem tudtam megállapítani.

72–76. sz. (9. kéz.) A 73. sz. ének szerzője AMADE László. A többi ének stílusa erős AMADE-hatást mutat, versfőik is hasonlítanak. 72.: SAVNEL, 74.: SAMEVL, 75.: SMAVE, 76.: SMAV. Egy szerző művei ezek; a versfők talán a Sámuel nevet rejtik.

Mellőzve a többi rész ismertetését, amely már úgyszemint adna újabb szempontokat, rátérhetünk a fentiek alapján az összeírás helyének és idejének meghatározására. Az énekeskönyvben levő néhány név (BERÉNYI Ádám, BOSSÁNYI Julianna) Nyitra-megyei nemesekkel azonosítható, az ajándékozó, KELECSÉNYI József, szintén Nyitra-megyei földbirtokos volt. Ugyancsak nyugatfelvidéki eredet mellett szólnak a kötet szlovák énekei és AMADE-versei. Nem annyira AMADE László 12 éneke, mert ezek országsszerte ismertekké váltak, gyakran lemásolták, hanem a költő apjának, Antalnak két éneke (21. és 23. sz.). AMADE Antal költeményei egyetlen más kéziratos énekeskönyvben sem szerepelnek. Nyilván nem voltak népszerűek, csak szűkebb körben, az AMADE-család közvetlen környezetében ismerték azokat. Az összeírás ideje bizonytalanabb. A 16. lapon olvasható levél credetije feltehetően 1723-ban íródott, de mivel másolatába szép számmal csúsztak félreértések, néhány évtizeddel később írhatták a kötetbe. Az egész kötet összeírása azonban csak néhány évvel nyúlhatott át a század második felére. A kötet vége

felé van ugyanis egy alkalmi vers, mely úgy látszik, BARKÓCZY Ferenc esztergomi érsek haláláról szól, aki 1765-ben halt meg.

Bármikor történt is a leírás, a versanyag félreérthetetlenül a század első felében, AMADE működésének területén és nagyrészt az ő stílusában keletkezett, kivéve természetesen azt a XVII. századi részt, melynek jelentőségéről fentebb szóltam. Rokon ebben a már többször említett *Világi énekek és versek* című kézirattal, melyet a *Magyar Könyvszemle* előző évfolyamában ismertettem. Ennek 26 éneke van meg a *Kelecsényi-énekeskönyvben* is, öt darab csak ebben a két énekeskönyvben szerepel. Különösen szembe-szökő a 2. kéz által másolt három ének csoportja.

AMADE méltatójának mindenekelőtt ezt a két kézíratos kötetet kell kézbevennie, ha képet akar kapni arról az elég széles körű költői gyakorlatról, amelyet környezetében folytattak. A magyar verselés történetének az a jelentős fordulata, mely az olasz és német gálans költészet ritmikai formáinak és strófaszervezeteinek meghonosításával a változatosság és gazdagodás egészen új lehetőségeit teremtette meg, nemcsak AMADE Lászlónak egyéni sajátja, hanem egy egész irányzaté.

STOLL BÉLA

Festetics György könyvtárosi instrukciója. A FESTETICS-család levéltára sok érdekes könyvtári és művelődéstörténeti adatot tartalmaz. Ott található az alábbiakban közölt *Instructio* is.¹

FESTETICS György gróf (1755–1819), kora haladó gondolkodású főura, katonai pályájának kényszerű megszakadása után,² kiterjedt kulturális tevékenységet fejtett ki.³ Az ő idejében, a felvilágosodás hatására a könyvtáralapítások megszorodnak,⁴ kezdik jobban megbecsülni a könyvet mint a felvilágosodás egyik jelentős eszközét, és élénkül az érdeklődés a nemzeti nyelv és irodalom iránt.⁵ Az osztrák abszolutizmussal szemben visszavonulásra kényszerült vezetőréteg egy része a nemzeti művelődés terén találta meg tevékenysége színterét. Az alábbi könyvtári utasításban, melynek két azonos szövegű példányát őrizi a levéltár (de csak az egyik aláírt), jellemző bizonyítékát találjuk a XIX. század eleji felvilágosult főúr sokoldalú könyvtári tájékozottságának és ezirányú élénk érdeklődésének. Nem érdektelen az sem, hogy utasítását a bibliothecariusnak magyar nyelven adja meg.

Már 1792. július 6-án, az *Oeconomica Directio* felállítása után tartott első ülésen, FESTETICS György elrendelte a *Protocollum* magyar nyelvű vezetését, majd NAGYVÁTHY tanácsára a különféle utasítások elkészítését.⁶ Ismeretes, hogy NAGYVÁTHY a gazdaságokra vonatkozó *Instructióját*⁷ már 1795-re elkészítette.⁸ Nem tudjuk azonban, hogy 1808 előtt nem készült-e az alábbihoz hasonló rendszeres szabályzat a könyvtáros részére, — ezt a további kutatások fogják tisztázni — de tudunk arról, hogy már korábban is voltak alkalmi utasítások. Ilyen volt például a *Directio* 1793. évi 730. határozata, mely

¹ FESTETICS-család keszthelyi levéltára. 1/702. 1808. 1302. cs.

² SZABÓ Dezső: *A herceg Festetics-család története*. Bp. 1928. 223–262. l.

³ SZABÓ Dezső i. m. 262–294. l. és KLEMPA, Karl: *Die kulturpolitischen Bestrebungen des Grafen Georg Festetics*. Győr 1939.

⁴ LUKINICH Imre: *A magyar bibliográfiáírás első kísérletei*. Magy. Könyvszle. 1925. 10. l.

⁵ 1791: 16. és 1792: 7. tc.

⁶ *Directoratusi jegyzőkönyv 1792*. FESTETICS-család keszthelyi levéltára. 604. cs.

⁷ *Közönséges Instructio a Milgós Tolnai Gróf Festetics György Királyi Kamarás. Uradalomban gyakoroltatni szokott Gazdaságnak rendjén keresztül*. 1795. Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Quart. Hung. 1360.

⁸ Vörös Károly: *Nagyváthy János élete és munkássága*. 80. l. Kézirat.

szerint: *Rendeltetik, hogy Balassa Antal cancellista a Bibliothecára minden vigyázással legyen, azt minden héten ki Szellőztesse és gyakrabban poroztassa, Semmi féle könyvet parantsolat nélkül ki ne adjon és Senki Idegent a Bibliothecában bé ereszteti ne batorkodjon.*⁹

A könyvtár állománya számban és értékben jelentősen növekedett, erről tanúskodik többek közt az, hogy SZÉCHÉNYI Ferenc kéziratgyűjteményének legnagyobb része FESZTETICS Györgytől származott.¹⁰ Ennek ellentmondani látszik az az 1807. december 13-i jegyzőkönyv, mely szerint a könyvtár állománya mindössze 6286 darabra rugott.¹¹

Az *Instructio* kibocsátását nyilván a fejlődő könyvtár korszerű gondozásának megalapozása indokolta.

Az *Instructio* bizonyos fokig már fennálló, kialakult gyakorlatot rögzíthetett. Az sem kétséges, hogy a „Bibliothecariusnak” egyéb feladatai is voltak a könyvtár kezelésén kívül. Ebben az időben az *Archivum* és a *Bibliotheca* még nem különült el élesen. A könyvtárt a levéltáros, vagy a secretarius (mint például BENYOVSZKY Péter, ki a már említett jegyzőkönyv szerint GRUBER Károly secretariustól vette át), vagy pedig leggyakrabban a grófi nevelők hosszú sora (PÉTERI TAKÁCS Józseftől PÁRKÁNYI József) kezelte.

Az *Instructio* végrehajtásának több bizonyítékát találhatjuk ma is az Országos Széchényi Könyvtár Helikon Könyvtárában. A könyvkötéseken kívül említésre méltó, hogy még az 1845-ben kezdett kölcsönzési naplóba (korábbi meglétéről nem tudunk) is bejegyzik eleinte: „*Reversalis mellett.*” Most is megvan a tizenkilenc, kötésén feltűnő számmal jelzett, „matériák” szerinti *Elenchus*. Megtalálhatók a „római numerusok” nyomai az „almáriumok”-on és a könyveken. Sajnos az *Instructio* első pontjában mellékletként jelzett *diariumok*-nak eddig még nem akadunk nyomára.

Az *Elenchusok* nyomtatott fejléce a következő rovatokat tartalmazza: „*Nrus. Currens. — Ordo Scrinií. — Opus impressum, Ms. aut adnexum. — Titulus integer, et editio. — Formatum. — Exemplaria quot, completa, incompleta, aut nondum consummata. — Enumeratio partium, tomorum, et voluminum. — Frusta, Compacta. — Compactura. — Reflexiones.*”

Ez a nyomtatvány korabeli. Abból viszont, hogy a 40×26 cm nagyságú, fekete bőrkötésbe kötött naplók gerincnyomásának szövege (sok helyen olvashatatlan) nem mindig egyezik meg a belső címmel, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy főlésszámú nyomtatvány lévén, a régi íveket, talán hibás írás vagy új rendezés következtében kiszakították és újakat kötöttek a táblákba, amit a 19. kötet állapota is igazolni látszik. Újrakezdték vezetni az *Elenchusok*at, és ezért feltételezhető némi eltérés az *Instructio* idejében volt szakrendtől, legalábbis a sorrendben, de talán a szakok neveiben is. Valószínű, hogy ezeket a szakrendi naplókat 1812 után kezdték vezetni, és a századforduló táján hagyták abba.

Az *Elenchusok* nyomtatott fejrésze feletti üres helyre beírt szakok a következők:

1. *Libri Philologici.* 2. *Miscellanea Hungarica.* 3. *Theologici.* 4. *Libri Juridici Universales.* 5. *Juridici Hungarici.* 6. *Libri Medici.* 7. *Libri Philosophici.* 8. *Libri Paedagogici.* 9. *Libri Militares.* 10. *Libri Historiae Naturalis.* 11. *Oeconomici.* 12. *Mathematici.* 13. *Historici et Geographici Universales.* 14. *Historici et Geographici Hungarici.* 15. *Miscellanea Universalia.* 16. *Genealogia et Heraldica.* 17. *Aestetici Universales.* 18. *Libri Historiae Litterariae.* [Ugyanebben még:] *Tabulae Geographicae.*

⁹ *Directoratusi jegyzőkönyv 1793.* FESZTETICS-család keszthelyi levéltára. 605. cs.

¹⁰ KOLLÁNYI Ferenc: *A Széchényi-országos-könyvtár megalapítása.* Magy. Könyvszle. 1902. 225. l.

¹¹ FESZTETICS-család keszthelyi levéltára 1/1223. 1807. 1302. cs.

19. *Repertorium Librorum Miscellaneo Universalium*. [Ennek a kötetnek íveit kitépték, csak a táblája van meg.]

Az *Instructio*t az alábbiakban szó szerint közöljük.

„Instructio

Melly a Bibliothecariusnak a Könyv-Tár rendbe szedésében, és jövődöbéli könyvek Manipulatiójában Út mutatásul ki-adattatik.

1° A Bibliothecarius a Könyv Tárban, az ide mellékelt Tabellák szerint két Diariumokat fog vezetni, mellynek egyikében nem csak a könyvek és manuscriptumok, hanem ezen felül mindenféle Mappák, Delineatiók, Képek, és musikaliák és egyebek akár mi névvel nevezendők, amellyek tudni illik Conservatio végett a Könyv Tárban bé adatnak, rendessen naponként irattassanak bé, másik Diáriumban pedig, azon Könyvek, Manuscriptumok és egyebek, a mellyek vagy az én különös, vagy Plenipotentiarius és Inspector Urak[na]k Commissiói, vagy pedig Directionalis determinatio mellett, mindazon által Reversalisra a Könyv Tárból ki-adattattak, igazán és hasonlóképpen minden nap fel jegyeztessenek. Ugyan azért is

2° Semminémű szín alatt, Comissio nélkül, a-vagy a Directionak különös Determinatióján kívül, annyival inkább az ellen a Bibliothecariusnak vagy Könyvet, vagy akár mit egyebet ki adni szabad ne léssen. Mivel pedig gyakorta meg történik, hogy kivált a Georgiconi professoroknak a Könyv szükséges lévén, sem én ide haza nem vagyok, és magam Commissiót nem adhatok, sem pedig a Professor Urak a Directionak Determinatióját, mivel egy héten csak egyszer tartatik Sessio, el nem várhatták, az illyes esetekben Professor Urak Plenipotentiarius és Inspector Urak által alá irandó Commissiot tartoznak váltani, és a Bibliothecarius egyedül ezeknek, nem másnak Commissiójára adhattya ki a kívántt könyveket az illető Professorok[na]k. Ezen felül pedig Szükségességképpen meg kívántatik, hogy akár a magam tulajdon Commissiója, akár a Directionalis Determination, akár pedig a Plenipotentiarius és Inspector Urak által együtt adandó, és a Könyv-Tárban conservalandó, Commissiokon kívül a Bibliothecarius attúl, a kinek valamit a Commissióknak vagy determinatióknak következésében ki-ád, mindenkor irott Reversalist, amellyben a Datum is ki legyen téve, vegyen, hogy azzal is minden esetben a ki-adást meg bizonyithassa.

3° A mi a Könyveknek és Manuscriptumoknak Lajstromba vagy Elenchusba való szedését illeti: hogy különösen mind a Könyveknek, mind pedig a Manuscriptumoknak az egész száma tudva legyen, szükséges két köz számot, az első számtúl folyvást vezetni, úgy hogy az egyik Ordinarius Numerus a Könyveknek, a másik pedig a Manuscriptumoknak mennyiségét jelentse. — A Könyveknek Ellenchussait továbbá, az alább meg írtt mód szerint kell materiákra avagy Tárgyakra fel osztani, s úgy tisztán által iratni, minden Materiát különös Betűvel, avvagy Római Számokkal, és minden Könyvet az Ordinarius Numeruson kívül különös Lajstrombéli Számmal meg jegyezván úgy, hogy az elenchusoknak felosztására alább a következő pontban meg határozott Materiáknak adandó Betűk, avvagy Római Számok, mind az illető Lajstromokban mind egyik Tárgyra nézve, rendesen bé irattassanak, mind pedig az Almáriomokra, a mellyekben ez, vagy am az tárgybeli Könyvek tartatni fognak fel ragasztassanak, melly azon okból is szükséges, hogy a midőn valamely Könyv kerestetik, látván az Elenchusban annak betűjét, vagy Római számát, az Almáriumra-is, amellyben az tartatik könyvben reá lehessen akadni.

- 4° Minthogy pedig a Könyv-Tárban a Könyveknek számban való Tartása azt kívánja, hogy nem csak a fentt irtt Diarium és Elenchusok, hanem ezen felül egy Generale Inventarium is legyen a Könyv Tárban, melly szerint a kívántató Inventatiók annak idejében meg tétethessenek, szükséges lészen, hogy az egész Könyv Tárnak, az Elenchuson kívül, még egy közönséges Inventarium készítsenek, mellyben mind a Könyvek, Manuscriptumok, mind Mappák, delineatiók, Képek, Musicaliák, nevezetesebb a Bibliothecába' conservatio végett, bé adott szerek, egy szóval mind azok, mellyek abban tartatni szoktak fel jegyeztessenek, hogy azokat akár adandó Resignatió alkalmatosságával, akár pedig a ne talán általam rendelendő Inventatio idején mindenkoron az Inventarium szerint, számban venni, és nehézség nélkül újra inventálni lehessen.
- 5° A Tárgyaknak felosztása a Könyv-Tárban tizenkilentz Materiákra defigáltatik, melly tizenkilentz Materiákból itten in Extractu 16 út mutatásul ki-adatik, hogy a szerint a könyvek Elenchusokra felosztassanak.
- 6° Ezen 16 Tárgyakon kívül, még három fel-osztások lesznek úgymint :
- a) A Magyar Országai Historiát, Geographiát, és Diplomatikát. —
 - b) A Magyar Országai Törvént, Törvényes dolgokat Politikát, és Statisticat, és
 - c) A Magyar Országai Litteraturának elegyes részét tárgyazó Könyvek ; és így ezen utolsó három rendbéli Tárgyakra fel osztandó Könyvek, tsupán tsak a Magyar Bibliotheca nevezete alatt fognak manipuláltatni, ezekhez értvén nem tsak azon könyveket, amellyek Magyar Országról és ahoz tartozandó részekről, avagy Magyar s Erdély Országai dolgokról, Németh, Magyar, Deák és más nyelveken irattattak, hanem minden magyar nyelven akár mi némű dolgokról irtt könyveket is, és Manuscriptumokat. Ezekhez képpes tehát :
- 7° Mindenestül 19 particularis Elenchusokat kell készíteni, a mellyekben az Ordinarius Numeruson, és Lajstrombéli Számon és Betün vagy Római Számon kívül, minden Könyvnek a Materiáját is röviden, de értelmessen szükséges által írni, úgy hogy azokból minden Könyvre nézve, világosan ki lehessen látni a Szerzőt, a Dolgot amiről ír, a Nyomatásnak helyét, s esztendejét, a Könyvnek Formátumát, és részeit, és ezen 19. particularis Elenchusok fognak szolgálni, az egész Könyv Tárnak Fudualis Conscriptiojául, a Lajstrombéli Számokból pedig ki fog tétteni, hogy mind egyik Elenchusban hány Könyv vagyon bé írva, azért is meg-kívántatik, hogy az első pontban említett Diariumból, a mellyben tudni illik a Könyvtárban gondviselés végett, időről időre bé adandó Könyvek naponként fel-jegyeztetnek, minden Könyvek manuscriptumok és egyéb Scientificumok, az illető Elenchusokban rendessen által irassanak. —
- 8° A Mappák, Modellák, Képek, Musicaliák, és egyéb Tudományos állapotok, ha azok nyomtatásban vagnak a könyvek közé, ha pedig kézzel irattattak a Manuscriptumok között az ordinárius szám szerint folyvást számláltassanak.
- 9° A Jénai Literatura ujságot, a Salzburgi Medica Chyrurgica Ujságot, és egyéb tudósabb ujságokat, a mellyeket én esztendőnként jártni szoktam, de egyéb képen a többi ujságokat is a Bibliothecarius szorgolni, és gondviselés végett öszve s rendbe szedni tartozik. —
- 10° Mivel a Könyv-Tárnak többszöri által-változtatása által némelly héjjánosságok-is vagnak a Könyvekben, és mivel a Könyvek bé szerzésének prenumeratiók által folytatása is némelly kor félen maradt, s így talám számossabb Könyvek hibáznak, rész szerént pedig mancumok, szükséges hogy az illyes héjjánosságok, a Bibliothecarius által feljegyeztessenek, és azon jegyzés a Directionnak bé adasson, egyszersmind pedig a hozatandó Könyvek Consignatiojában is fel

jegyztessenek, hogy a héjjános Könyveknek ki pótolása irántt, szükséges rendelés tétethessen. —

- 11° Minthogy a Georgikonbéli Professoroknál leg több Könyv szokott kint heverni, hogy tehát az illyes Könyvek sok időki a Professoroknál ne rongáltassanak, az esztendei Praelectióknak végével, t. i. September Hónapnak elején, minden azon Könyveket, mellyeket Esztendő által a Könyvtárból fentt irtt mód szerint ki vettek, vissza kell szedni, nem külömben másoknál is leg fellyebb három hónapnál tovább semmi féle könyv ne hagyattasson, hanem el telvén a három hónapok, hogy a dolog feledékenységbé ne mennyen, a vissza adás sürgettessen és eszközöltessen.
- 12° Valamint semmiféle idegent az én hírem és engedelmem nélkül a Könyv Tárbán bé-vezetni, vagy bé botsajtani szabad nem lészen: úgy égő gyertyával a Könyv Tárbán való bé menetel a tűz veszedelme miatt hasonló képpen tiltatik.
- 13° A Bibliothecának tisztogatására nézve szükséges hogy a Nap bé ne süssön, a portúl leg alább minden hónapban egyszer, vagy amint legjobbnak s alkalmatossabbnak fog láttatni ki tisztogattasson, a szellő járja, de a Könyvek a Nedvességtúl mentek legyenek, erre való nézve a többszöri Szellőztetés, azon részrúl a honnét a Nap bé süt, az ablakoknak bé tsinálása a Könyveknek a Portúl való tisztogatása, és a nedves Levegőnek el-távoztatása erántt való szorgalom különösen ajánlatik. Ugyan azért is a' Könyveknek ki-porozására és a Könyv-Tárnak ki-tisztogatására addig is mig egy különös ember, mind ezen végre, mind pedig az Archivumnak és Directionalis Cancelláriának s egybeknek tisztogatására rendeltetni fog, az Udvari Tisztartótúl, és Ménes Mestertúl kelletik embert kérni; a könyvek ki-tisztogatása és ki-porozása mindazonáltal mindenkor a Bibliothecarius jelen-létében történjen.
- 14° A Könyveknek bé-köttetése 3 Classisra osztatik fel, az első Classis a leg közönségesebb bé-köttés, mellynek formája fog defigáltatni, a másik Classisba jönnek a diszesebb bé kötések, az ugy nevezett *Francia Compacturák*. Ezek szerint tehát a mennyire a Keszthelyi Könyvkötő jó, s alkalmas munkát tehet, ezután is esztendőnként 400 ftig való bé kötéseket lehet tétetni. A bé kötésnek 3^{dik} Classisában pedig jönnek azon könyvek, a mellyek a különös editiók kedvéért, leg szebb, s leg diszesebb bé kötetést érdemlenek, mellyek erántt mindenkor szükség elébb a Directionál irásbéli jelentést tenni, hogy onnét a rendelés ki-adathasson.
- 15° A Bibliothecarius minden hónapnak a végénél a Könyv-Tárrúl a Directióhoz irásbéli Tudósítást tartozik tenni, amellyben a Bibliothecában a Könyvek körül elő fordúlandó környül állásokat, s egyéb maga reflexióit világossan elő adja, és abban mindenkor különösen meg jegyzi, hogy a multt hónapban, a'mellyre a Tudósítás szolgálni fog, hány könyvel szaporodott a Könyvtár, és kinek mit? s hány könyvet adott ki a Könyv-Tárból erga reversales, Commissiones? a ki-adott könyvekből pedig kitúl mit, és hány darabot vett vissza? és hány és millyen könyveket köttetett bé? s mitsoda Compacturában?

Ezen fentt elő adott 15. pontokban foglalt rendszabásokat tehát a Bibliothecarius időrúl időre és pontrúl pontra meg-tartani, s a Könyv-Tárnak Manipulatióját serényen folytatni köteles lészen.

Költt Keszthelyen Juliusnak 20^{kán} 1808^{dik} esztendőben.

Groff Festetits György"

KOSTYÁL ISTVÁN

Don Quijote. Nem sokkal azután, hogy a *Don Quijote* első része megjelent, egy ismeretlen, álnév mögött meghúzódó szerző folytatást írt a regényhez valószínűleg azzal a szándékkal, hogy nevetségessé tegye CERVANTES, és csökkentse művének sikerét.¹ Regényének hamarosan elkészült második részében CERVANTES szellemesen és fölényesen kivédte ugyan a durva támadást, de hőséne, Don Quijoténak mégis életébe került az incidens: az író parancsára távoznia kellett az élők sorából, hogy soha többé senki ne élhessen vissza nevével és dicsőségével. CERVANTES még ezzel sem elégedett meg: a teljes biztonság kedvéért a könyv utolsó lapjainak egyikén még egy halotti bizonyítványt is kiállított a falu jegyzőjével, nehogy valaki „... hamis úton megint feltámassza Don Quijotét s a végtelenségig folytassa hőstetteinek történetét... Mert Don Quijote csupán az én számomra jött a világra, és én az ő számára.”² Egy szép tanulmányában Thomas MANN szemrehányást tesz az írónak Don Quijote korai haláláért, és mosolygós nehezteléssel féltékenységből eredő irodalomtörténeti gyilkosságot emleget.³

De hiábavalónak bizonyult CERVANTES minden óvatossága. Don Quijote története nem zárult le azzal, hogy ő letette a tollát. Sőt, mintha minden addiginál nagyobb kalandok vártak volna rá az eljövendő évtizedek, évszázadok folyamán. Osztoznia kellett nagy művek nagy hőseinek sorsában, abban, hogy az egymást követő korok újra és újra föltámasztják, más és más alakban újraterektik, saját képükre formálják őket. A spanyol puszták szelmalmai ellen vívott küzdelme óta sok sivár kor, sok reménytelen nemzedék érezte már maga mellett a manchai hőst, távoli vágyakért, tűnő reményekért folytatott kétségbeesett, nevetségbe fuló küzkdéseiben. Don Quijotének ezt az utóéletét már-már fontosabbnak, igazabbnak érezzük, mint a regényben leírt kalandokat, és szeretnénk nyomon követni a hőst attól a pillanattól fogva, hogy először lépett ki a könyvek gyűródő lapjairól, hogy ezután az olvasó, az olvasók, korok, társadalmak tudatában, vágyaiban, emlékezetében éljen tovább. Ma talán már CERVANTES sem tiltakozna ez ellen a kísérlet ellen. Tudná, látná ő is, hogy mint egyetlen más mű sem, így a *Don Quijote* sem mutatta meg egy embernek, egy bizonyos kornak, egy társadalomnak sem a maga teljes valóját, minden gazdagságát. Talán még saját írójának, megteremtőjének sem. Róla is csak úgy kaphat az ember teljes, gazdag tónusú képet, ha sikerül a feledésből kibontania, és — akárcsak a színes nyomásnál — egymásrahelyeznie azokat az önmagukban egyszínű, homályos körvonalú képeket, melyek a különböző korok, emberek lelkében rajzolódtak ki róla.

De vajon föl lehet-e eleveníteni ezeket a képeket, vajon nyomon lehet-e követni egy irodalmi mű, egy irodalmi hős metamorfózisainak hosszú sorozatát? Bizonyára nem mindegyikét, és talán egyikét sem minden részletében. A kutatónak az összes lehető eszközt meg kell hát ragadnia akkor, mikor az emlékezet felszínére akarja hozni egy mű múltba, feledésbe került élettörténetét. Kritikák, széljegyzetek, előszavak, fordítások, átdolgozások és az írott dokumentumok minden egyéb fajtája mellé így kerülnek új anyagként és eszközként a képzőművészeti emlékek, s ezek között elsősorban az illusztrációk. E rövid cikk, — melyben a *Don Quijote* utóéletét kísérreljük meg fölvezetni, — alkalmas lesz talán arra is, hogy némi fogalmat alkossunk magunknak arról, miként segítheti az illusztrációk vizsgálata egy irodalmi mű koronként változó mondanivalójának rekonstruálására irányuló munkánkat.

¹ Ez az úgynevezett *ellen-Don Quijote* 1614. július 4-én jelent meg. Máiig is kiderítetlen, hogy kit rejt a címlapon feltüntetett álnév: Alonso FERNANDEZ de Avellaneda.

² *Don Quijote*. II. rész 74. fejezet.

³ Thomas MANN: *Meerfahrt mit Don Quijote*. 1934. (Leiden und Grösse der Meister.)

Saját kora a lovagregények paródiájának tartotta Don Quijote történetét, és elsősorban a fantasztikus, groteszk jelenetek komikumát élvezte benne. CERVANTES legfeljebb a művelt irodalmi köröktől várhatta volna regényének teljesebb megértését, belső értékeinek méltatását, de író barátai és versenytársai egyaránt ellenszenvvel, durván ellenséges kritikával vagy agyonhallgatással fogadták munkáját. E méltánytalanságért bizonyára az sem kárpótolta teljesen az ekkor már öregedő, leverő nyomorban élő író, hogy regénye az olvasóközönség széles rétegeinél nagy sikert aratott. Pedig a siker szokatlanul nagy volt. Már az első évben hat kiadásra volt szükség, s hamarosan egymást követték a fordítások;⁴ egy-két évtized alatt európaszerte népszerűvé, olvasottá vált.

A fordítások mellett hamarosan egyre nagyobb számban jelentek meg az átdolgozások: a regény egyes jeleneteiből, fejezeteiből novellákat, színdarabokat, operákat, elbeszélő költeményeket írtak.⁵ A XVII. és XVIII. század főúri udvarainak és irodalmi szalonjainak közönségét például elsősorban a gáláns jelenetek és pásztörténetek érdekelték, úgyhogy ennek az ízlésnek megfelelően az ekkor készülő átírásokban Don Quijote mint szellemes, elegáns, a széptevés bonyolult kódexét kitűnően ismerő spanyol hidalgó jelenik meg, kit kedvesen mulatságossá enyhített kalandjai csak még vonzóbbá tesznek a hölgyolvasók szemében.

A felvilágosodás százada mindenben, és így a népszerű *Don Quijote*-ban is elveket, gondolatokat, filozófiai és erkölcsi mondanivalót keres. Nem szórakoztató, mulatságos kalandok pusztá sorának, hanem egy elv, egy gondolat jelképes kifejezésének tartják már, s az Értelemnek, a Józan Észnek a zavaros, misztikus hiedelmeken aratott győzelmét ünneplik benne. A korabeli illusztrációk is erről az új, filozófikus *Don Quijote*-felfogásról tanuskodnak. Az itt bemutatott képen például Don Quijote halála látható, amint a felhőkben lebegő Bölcsesség Istennője éppen elúzi mellőle a Bolondságot.⁶ (1. kép) — Ugyanabban a korban még más Don Quijote képek is kialakulnak. Megjelenik egy szentimentális érzékenyült Don Quijote, és ekkortájt válik a híres spanyol lovag — a kor polgári ízlésének megfelelően — erkölcsjavító drámák, erényes vígjátékok hőségé is.⁷

A nagy fordulatot a romantika hozza *Don Quijote* utóéletében. A romantikus nemzedékek is jelképesnek érzik a regényt, csakhogy ők már nem elvont gondolatok, teóriák, hanem egy emberi sors vagy általában: az emberi sors szimbolumát fedezik föl benne. Saját magukra ismernek *Don Quijote*-ban, aki így a romantikus fantázia tettvégy, az eszményekért való küzdés jelképévé, hőssé, lángésszé magasztosul. Hőssé,

⁴ Az első fordítások megjelenése: angol 1612–1620; francia 1614–1618; olasz 1622–1625; német 1683. A regény népszerűségére vonatkozó néhány adat: 1937-ben összesen 1369 kiadást tartottak nyilván, ebből 431 spanyol, 285 francia, 241 angol, 117 német stb.

⁵ Néhány a fontosabbak közül:

FLETCHER and SHAKESPEARE: *The History of Cardenio*. 1610 és 1620 között. Megjelent Londonban, 1653-ban. PICHOU: *Les folies de Cardenio*. Tragicomédie. 1628. SOREL: *Le Berger extravagant*. Paris 1628. SUBLIGNY: *La fausse Clélie*. Histoire française, galante et comique. Amsterdam 1671. D'URFÉY and PURCELL: *The comical History of Don Quixote*. Opera. XVII. század. DANCOURT: *Sancho Pança gouverneur*. Comédie en vers. Paris 1711. FAVART: *Don Quichotte chez la duchesse*. Ballet comique. Paris 1743. MELI: *Don Chisciotte e Sancio Panza*. 1786. (Elbeszélő költemény.)

⁶ Charles-Antoine COYPEL (1694–1752) metszete a XVIII. század elejéről. Hasonló felfogású művek nagy számban találhatók a XVIII. századi kiadásokban. Például a következőben: *Les principales aventures de l'admirable Don Quichotte*... La Haye, P. de Hondt, 1746. E kiadásban 31 metszettábla van COYPEL, PICART LE ROMAIN, BOUCHER, LE BAS, TRÉMOLIÈRES és mások tervei alapján.

⁷ Például: *Don Quichotte à Paris*. Paris 1804. (Roman de mœurs.)

1. A barokk kor allegórikus Don Quijotéja.
(COYPEL metszete)

2. A dekadencia fáradt, réveteg Don Quijotéja.
(REINER Imre fametszete)

kinek szükségszerűen el kell buknia egy gonosz, kicsinyes nyárspolgári világban. Az ő szemükben már nem komikus, hanem megrázóan tragikus Don Quijote sorsa.

„Nincs szomorúbb könyv, én nem ismerem,
S legszomorúbb, hogy mosolyogni kész!”

— írja róla BYRON.

A romantikusok komor Don Quijote-képe később még sötétebb tónusokat kap. A századvégi, kifáradó polgári nemzedékek már általában az emberi sors tragikumának, minden emberi törekvés reménytelenségének szimbolumát látják benne. TURGENYEV nyomán Hamletet állítják vele szembe, s úgy érzik, hogy e két hős kiegészíti egymást, hogy kettőjük sorsában feloldhatatlanul lezárult az emberi lét tragikus köre. Lám, Don Quijote mindent mert, mindent megpróbált, és mégis el kellett buknia. Hamlet pedig hiába tudja jóelőre, hogy minden szándék eredménye kétséges, és minden tett eleve reménytelen: a kételkedés, a tettől való menekülés is végül csak a bukáshoz vezet. A tragi-

3. A céltudatos, bátor, idealizált Don Quijote. (KUKRŪNIKSZŪ akvarellje)

kumnak e két végétét érdekes módon egyesíti az itt bemutatott kép,⁸ (2. kép) melyen Don Quijote már nem a romantikusok kétségbeesett, de mégis titánként harcoló hőse, nem Doré illusztrációinak bátor és harcias lovagja : Don Quijote páncéljában és fegyverzetében itt már egy érzékeny, tétova, tette képtelen Hamlet áll. A spanyol lovagra legfeljebb az alak néhány enyhén groteszk vonása emlékeztet, de itt már ezek sem az erőteljes cervantesi öngúnyra, vidám életkedvre utalnak, hanem csak azt jelzik, hogy a fáradt, kiábrándult modern ember már Hamlet tragédiáját, önmaga tragédiáját is csak a kételkedés finom iróniájával tudja nézni. Magányra és céltalan tétlenségre kárhozottatott nemzedék, mely a polgári fejlődés mellett és ellen egyaránt képtelen volt kiállni, harcolni, és így az ember saját, magányos sorsának önmagában megoldhatatlan problematikájába bonyolódott, kényszerült bele.

Boldogabb és szerencsésebb a két háború közt élő haladószellemű értelmiség, mert előtte a társadalmi tett lehetősége már megnyílt. Hitet, célt, közösséget találtak, s így számukra Don Quijote sem tragikus szimbólum többé. Igaz, hogy Don Quijoténak, a hősnak, az egyénnek el kell buknia, de az egyén bukásánál fontosabb a közösség ügyének a győzelme. Az önzetlen társadalmi tevékenység és a szakadatlan forradalmi harc szükségességének tudatában vállalja ez a nemzedék az esetleges kudarc és nevetségessé válás veszélyét, s vállalja — RADNÓTI Miklós szavaival — a Don Quijotéval való közösséget :

„Hóbortos volt, akár mindannyian,
kik többre s jobbra vágyunk itt e földön.”⁹

És ezzel már saját korunkhoz érkeztünk el. Feladatunk itt nehezebbé válik. Az eddigiekben minden korszakból csak egy Don Quijote-képet emeltünk ki, mindig azt, mely az adott időszakra a legjellemzőbbnek látszott. A jelenről szólva módszert kell váltanunk, mert sorsuk, helyzetük, reményeik vagy reménytelenségük szerint más és más Don Quijote-kép él a különböző emberekben, társadalmi rétegekben, csoportokban, s ma még e képek mindegyike egyformán fontos a kort fölmérni akaró számára. Hogy az utánunk jövők melyiket látják majd legjellemzőbbnek e korszakra, aligha lehetne ma eldönteni. Meg kell elégednünk a legfontosabbak egyszerű felsorolásával.

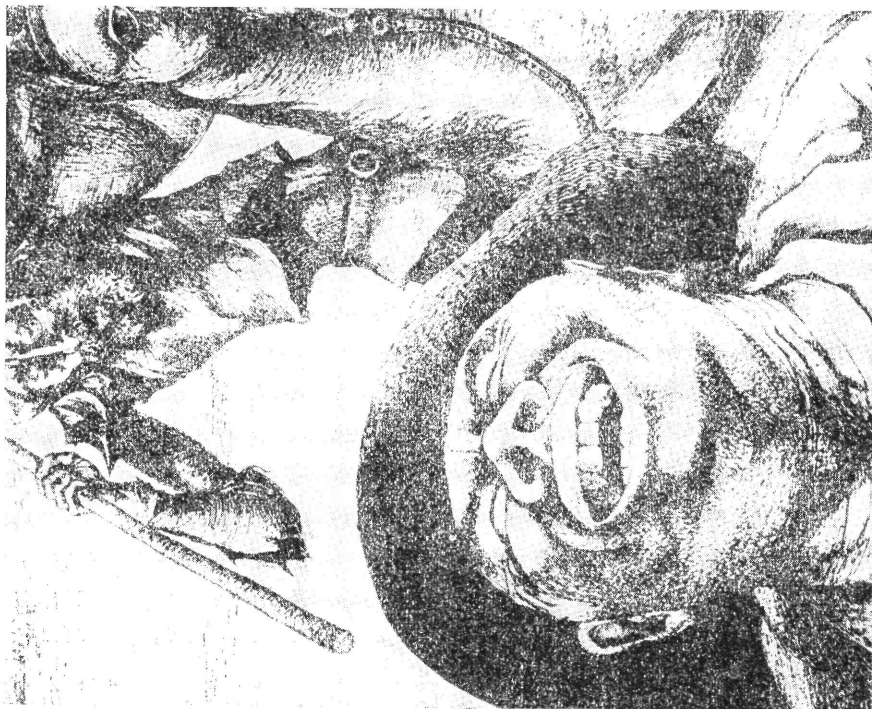
A nagy gazdasági és társadalmi átalakulásért dolgozó ország művésze a hivatalos ideológiának és esztétikának megfelelően a küzdeniakarást, a bátorságot, a hősiséget hangsúlyozza Don Quijote jellemvonásaiban. A regény 1954-ben megjelent, moszkvai kiadásának illusztrációin¹⁰ egyetlen komikus vagy groteszk vonás sem torzítja el Don Quijote komolynak és fenségesnek rajzolt alakját. Humor is csak alig-alig rezdül e képeken. (3. kép)

Azok ellenben, akik nem találták, vagy nem találhatták meg a társadalmi küzdelmekben saját sorsuk megoldását, nem látják ilyen pozitív hősnak Don Quijotét. Bennük tovább él a dekadencia nemzedékének fáradt, reménytelen, erőtlén Don Quijote-képe. Vagy egy minden eddiginél borzalmasabb látomás alakul ki bennük egy olyan hősről, talán már nem is hősről, csak emberről, aki reménytelenül, megfélemlítve harcol egy durva, közömbös, félelmet keltő világgal szemben. Mintha a romantikusok Don Quijote-elképzelése éledne itt újra föl, csak hogy egy lényeges változással : a romantikus nemzedék legalább Don Quijotében, legalább önmagában hitt, és tragikusnak, fenségesen

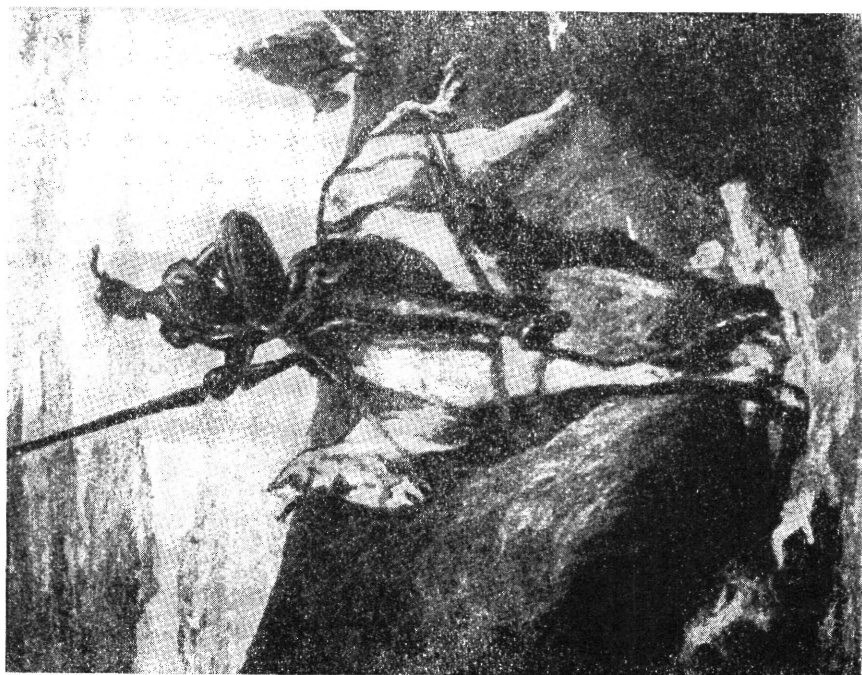
⁸ REINER Imre fametszete. (CERVANTES : *Szenen aus Don Quijote*. Übers. von L. TIECK. Mit Holzstichen von Imre REINER. Basel 1941.)

⁹ RADNÓTI Miklósnak a *Don Quijote* ifjúsági átdolgozásához írt záróverséből.

¹⁰ CERVANTES : *Don Kihot*. Perev. N. LJUBIMOV. Ill. KUKRŪNIKSZŪ. Moszkva 1953 — 54.

5. A XX. században: Sancho Panza
(Lima de FREITAS fémetszete)

4. A XIX. században: Don Quijote
(DAUMIER festménye)

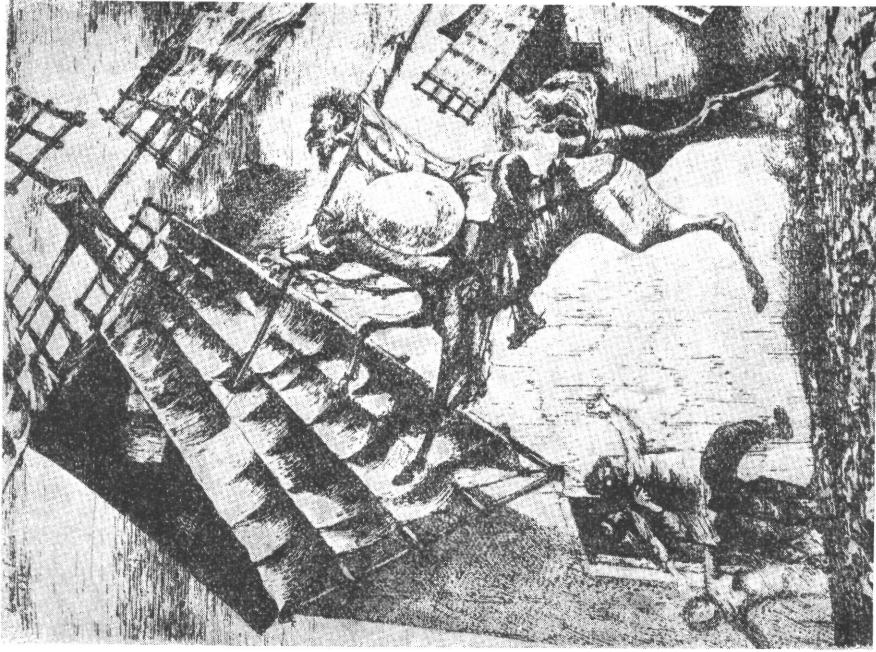
nagynak érezte a reménytelen küzdelemben elbukó hőst. Ez a mai Don Quijote azonban már nem hisz a tragikus hős fenséges pátozásban. Megváltoztak az erőviszonyok a küzdő egyén és a tömeg közt: Don Quijote és Sancho Panza helyet cserélt. Lám DAUMIER gyönyörű festményét még Don Quijote fenséges-szomorú alakja tölti be (4. kép), míg Lima de FREITASnak, a neves portugál festőnek most, 1954-ben készült képén Don Quijote már a háttérbe szorult, ahonnan riadt tehetetlenséggel mered egy röhögő, durva, legyőzhetetlenül nagy Sancho Panzára. (5. kép) Az egyén és a világ küzdelméből tehát a célt és közösséget nem találó mai ember már nem a tragikus elbukás pátozának felemelő érzését éli át, hanem a megfélemlitettségnak, az iszonyatnak, a rémületnek a kínját. DORÉ és FREITAS szelmalom-harc illusztrációját összehasonlítva jól lemérhető ez a különbség, ez a változás. DORÉ képén a spanyol lovag hősi, nagyszerű lendületben bukik el, (6. kép) — míg FREITAS képe már csak iszonyatot, rémületet, megtorpanást fejez ki. (7. kép)

A kiutat keresők nevében Salvador de MADARIAGÁT idézzük. Egy 1948-ban írt tanulmányában,¹¹ MADARIAGA a TURGENYEV óta oly sokat emlegetett Don Quijote — Hamlet párhuzamot eleveníti föl, csak hogy az ő számára már nem olyan egyszerű a megoldás mint annak idején TURGENYEVnek volt, aki Hamletben az önző, csak magával törődő individualista embertípust látta és ítélte el, míg Don Quijotében az altruista, eszmékért és embertársaiért mindig küzdeni kész hőst ünnepelte és állítja követendő, követhető példaként. MADARIAGA már nem hisz abban, hogy elsősorban vagy kizárólag jó-rossz emberi tulajdonságokon múlik az ember, a társadalom boldogulása, boldogsága. A bajok okát és megoldását a társadalmi rendszerekben, a társadalom fölépítésében, a társadalom és az egyén viszonyában keresi.

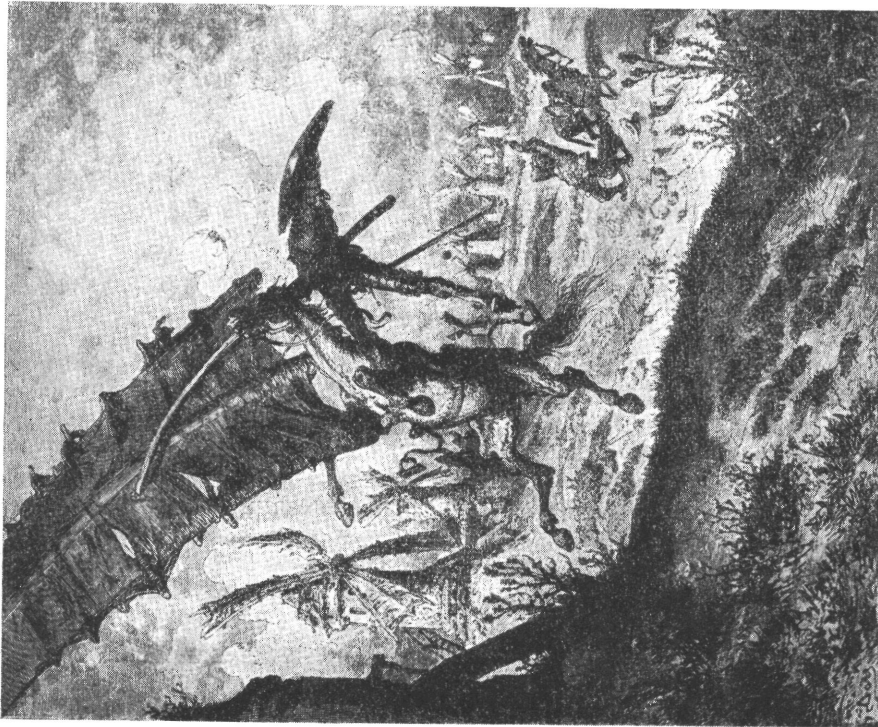
Don Quijote és Hamlet helyzetében ő is két ellentétes, végletes emberi helyzetet, sorsot lát. Hamlet esetében — írja — a társadalomnak az egyénre súlyosodó nyomása túl nagy. Az élni, szabadon élni akaró embert, Hamletet, a társadalom zsarnoki erővel kényszeríti céljainak szolgálatába. Hiába vergődik az ember, hiába akarja kivonni magát a jogtalanak, helytelenek hitt és túlzott társadalmi kötelezettségek alól: a társadalom kényszerítő hatalma nagyobb, mint az ő ereje. Hamlet akarva nem akarva kénytelen végül is engedni a bosszúállást követelő társadalmi hagyományoknak, parancsoknak, és ezzel egyúttal kénytelen fölfáldozni saját szabadságát, elveit, eszményeit, életét. — Az egyén és a társadalom közti erőviszonyok végzetes eltolódásának áldozata Don Quijote is, csak hogy az ő esetében nem túlerős, nem túl nyomasztó, hanem ellenkezőleg: túl gyenge, túl ritka a társadalmi atmoszféra. Az életre, tetterre vágyó egyén itt társadalmilag szinte légüres térben él. Don Quijote tenni, szolgálni, segíteni, a társadalomért élni-halni szeretne, de hiába: nincs ki ellen küzdenie, nincs miért és nincs kiért küzdenie. A társadalom ellenségei helyett csak szelmalomokkal akaszkodhatik össze, és közösség, társadalom helyett csak az egy Sancho Panza figyel arra, amit életről, kötelességről, szabadságról beszél. Nevetségessé válik minden becsületes és hősi tenni-vágyása egy olyan társadalomban, melyben egy szűk uralkodócsoport kisajátította magának a társadalom irányítását, s megfosztott embert és társadalmat attól a joggól és lehetőségtől, hogy beleszólhasson saját életének, saját sorsának irányításába, intézésébe. Az ilyen társadalomban Don Quijote és minden tenni, küzdeni vágyó ember fullasztó, légüres térben kínlódik.

Mindkét esetben tragédiához, tragikomédiához vezet az ember sorsa. Hamletet a szörnyű társadalmi nyomás befelé fordítja, önmagábakényszeríti, megbénítja, életét az emberi létet értelmetlenné teszi. Don Quijote pedig a tett, a hasznos társadalmi tett lehetetlensége miatt válik nevetségessé és reménytelenné és örültté. A jelen korszakban

¹¹ Salvador de MADARIAGA: *On Hamlet*. London 1948.

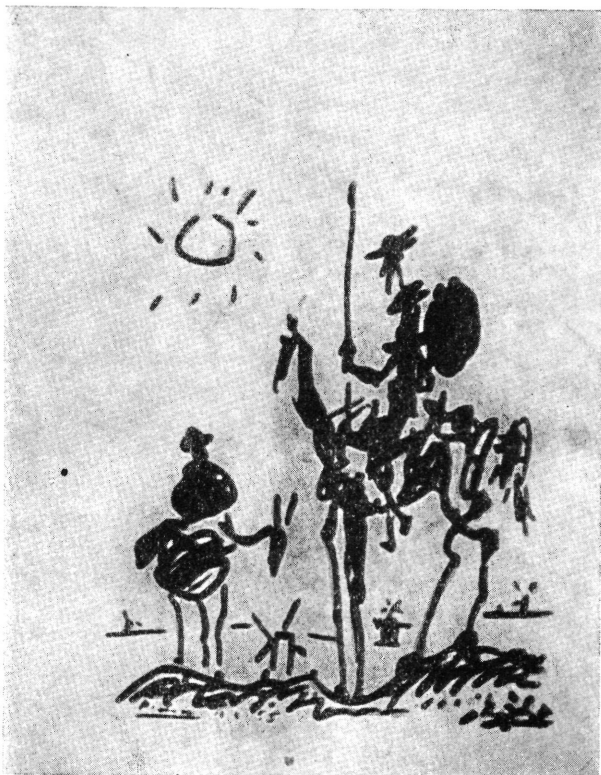
7. XX. század: Tanácstalanság és tehetetlen rémület.
(Lima de FREITAS fámetszete)

6. XIX. század: Heroizmus és tragikus pátoasz.
(Doré metszete)

általánosnak és tipikusnak érzi a cikk írója e két emberi sorsot, de konklúziójában mégis bizakodó. Hisz abban, hogy ember és társadalom, jog és kötelesség, szabadság és társadalmi kötelezettségvállalás közt megtalálható a helyes arány, megteremthető az egyensúly.

Hisszük, hogy valóban efelé haladunk. De hány harcot kell még megvívnia Don Quijoténak a világgal, Hamletnek önmagával, hogy célhoz érjünk. Akkor majd, dolguk

8. PICASSO rajza

végeztével, visszatérhetnek mindkettőnek oda, ahonnan elindultak: Don Quijote lehet újra az egyszerű, hőbortos spanyol lovas, aki mulatságos kalandjaival sok örömet és vidámságot szerez olvasóinak; és Hamlet lehet újra egyszerűen egy izgalmas és fordulatos dráma hőse, kinek egyetlen s legfőbb gondja az, hogy szép gondolataival, szellemes szójátékaival ámulatba ejtse a nézőket, és ügyes taktikával, őrültség színlelésével horogra kerítse a gonosz királyt. — De mindez még nagyon messze van. Ma még nem lehet elfelejteni, hogy nemrég még milyen fojtogató volt Hamlet körül a levegő, hiszen alig 15 éve annak, hogy gondolataiból, szavaiból az államhatalomra és a társadalmi állapotokra vonatkozó minden célzást és kritikát törölt a hitleri cenzura, — és nehéz észre nem venni, hogy PICASSO pusztába tévedt szegény Don Quijotéja körül milyen reménytelenül üres még a világ. (8. kép)

HANKISS ELEMÉR

Forradalmi ponyva 1942-ből. Ha ritkaságokról, unikumokról esik szó, nemigen gondolunk az 1930–1940-es évek könyvtermelésére. A magyar könyvészet szempontjából ezt az időszakot szürkének, egysíkúnak véljük.

Az ilyen sommás ítélet azonban csak a „hivatalos”, a fasiszta vagy félfasiszta könyvkiadást veszi figyelembe. Pedig ebben az időben jelent meg Boros Vince *Dialektikus és történelmi materializmusa*, JESZENSZKY [MOLNÁR] Erik *Dialektikája* is, hogy csak a legismertebbekre hivatkozzunk. Ezeknek és a hozzájuk hasonló kiadványoknak kultúrpolitikai és könyvészeti értékelésével adós még a könyvtártudomány.

E korszak feldolgozásához szolgáljon adalékul egy 1942-ben megjelent 10 filléres, irodalomtörténeti jelentőségű ponyva ismertetése.

A kiadvány: ILLYÉS Gyula–JÓZSEF Attila: *A nép nevében*. Pestszentlőrinc¹ [1942] Mátyás Könyvkiadó és Lapterjesztő Vállalat. Felelős kiadó MÁTYÁS Ferenc, 32 l. 16,5 cm.

A kétszínnyomású címlapon vörös háromszögből kiemelkedő fáklyát tartó férfialak. Az égő fáklya nagy körben megvilágítja a mély kékebe vesző sötétséget. A vörös fényből kimagasló alak zsuppfedelű falusi házikók fölé emelkedik. A ríktó színek ellenére a rajz finom és rendkívül kifejező (*1. kép*).

A nyomtatvány több szempontból is érdemes a vizsgálatra.

1. Tartalmát tekintve: népies kezdeményezésre forradalmi versek legális kiadása az erősödő fasizmus idején.

2. A ponyva jellegét azért is szükséges hangsúlyozni, mert ez esetben haladó politikai tartalom kifejezője. E szempont felvetése könyvtárosoknak, akik a könyvvvel mint társadalmi jelenséggel foglalkoznak, szemléletesen bizonyítja tanulmányaik tárgyának viszonylagos önállóságát: a forma bizonyos körülmények és meghatározott vonatkozások között jelentős tartalmi elemeket képvisel.

3. Könyvészetileg figyelemreméltó a kiadvány raritása és az Országos Széchényi Könyvtár példányának unicum volta. (Ceruza jelekkel, paragrafusok idézésével bejegyzett ügyészégi példány.)

Az 1942. március végén (az időmeghatározásra még visszatérünk) megjelenő kiadvány célját KOVALOVSKY Miklós az előszóban a következő módon jelöli meg: „Hangjuk sajnos épen azokhoz ért el legkevésbé, akikhez szóltak, a nép fiaihoz. Pedig megvan bennük az olvasás, a művelődés vágya... De miből teljék nekik könyvre? És ki gondol rájuk? Legfeljebb a filléres ponyva-regények kiadói. Mi is tíz-filléres könyvet adunk kezükbe, de költők romkeivel, amelyek a *népről* és a *népnek* szólnak. Azt akarjuk, hogy petróleumlámpás falusi szobák félhomályában, az istálló mécs lángja mellett az ő szellemük világítson...”

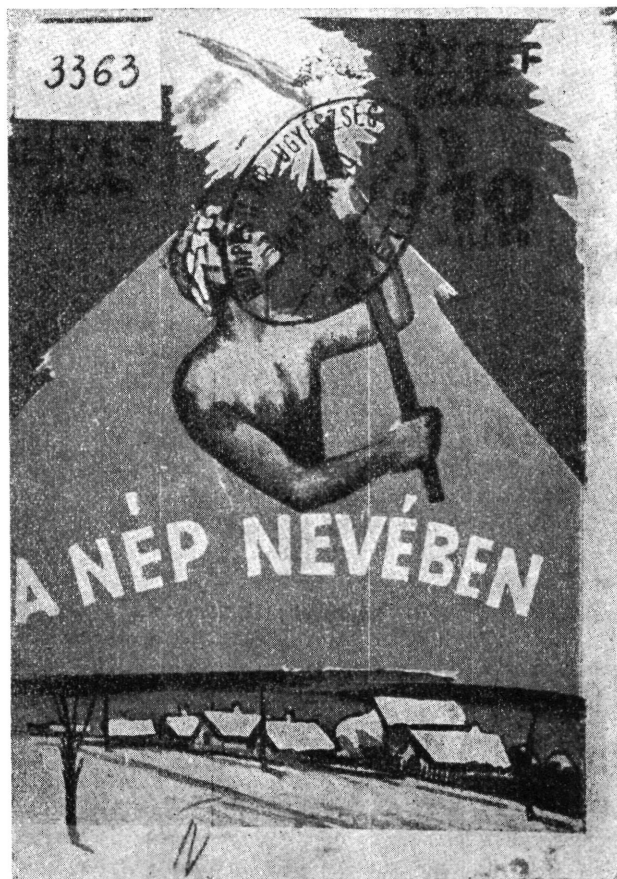
A költemények válogatása a kitzűzött célt mindenben alátámasztja, sőt tovább is megy: a testet-lelket ölő nyomor bemutatásán túl JÓZSEF Attila versei harcra mozgósítanak.

ILLYÉS Gyula nyolc verset adott át közlésre: *A ház végén ülök*, *Elégia*, *Bérestemető*, *Szegénység, örökös éhség*, *Cigánytemető*, *Nem menekülhetsz*, *Nócsak* és *A gépekre* címűeket. JÓZSEF Attila tizenhat verssel szerepel a kötetben: *A legutolsó harcos*, *Kész a leltár*, *Aki szegény, az a legszegényebb*, *Hordunk vinnnyogó kosarat*, *Megfáradt ember*, *Őt szegény szól*, *Mondd, mit érlel...*, *Vigasz*, *Mama*, *Ha ki erős ember*, *Szegény ember balladája*, *Magyarok*, *Jövendő férfiak*, *Bellehemi királyok*, *Éhség*, *Anyám*.¹

¹ A JÓZSEF Attila válogatás alapja az akkoriban közkezen forgó CSERÉPFALVI-kiadás volt, mint ezt KOVALOVSKY Miklós volt szíves tudomásunkra hozni. (A verseket mind a két költőnél a közlés rendjében soroljuk fel.)

Az összeállítással külön is foglalkoznunk kell, mert ez, az előszó alapján népies kezdeményezésnek tulajdonítható.

KOVALOVSZKY Miklós háromlapos bevezetésében a *Márciusi Frontot* jelöli meg a kiadvány szellemi atyjaként. Ebben a néhány lapban szinte sűrített kivonatát kapjuk a népies irányzat csaknem összes erőnyeinek és gyengeségeinek. Mindössze néhány vonását szeretnénk kiemelni.

1. kép

Elvi zavarra mutat ERDÉLYI József, JANKOVICH Ferenc, SÉRTŐ Kálmán, ILLYÉS Gyula, SINKA István és MÁTYÁS Ferenc egy sorba állítása. A népies költők jobb- és baloldalának, valamint centrumának ilyen felsorakoztatása azonban jelenthette a népfront kialakításának igényét is. Az a tény, hogy a *kommunista* JÓZSEF Attila és a *baloldali* ILLYÉS Gyula verseivel indították el a vállalkozást, ezt a feltevést támogatni látszik. (Jóllehet a kezdeményezés csak kísérlet maradt, KOVALOVSZKY Miklós felvilágosításai szerint a sorozatnak nem volt folytatása.)

A „lelkiismereti forradalom”, amely a népiesek különböző szárnyainak egyesítésére lett volna hivatott, csődöt mondott. Az új útkeresésnek, a munkásokkal való

szövetkezés gondolatának mintegy jelképe lett ez a kiadvány, annál is inkább, mert az 1942-es, a magyar függetlenségi népfront zászlóbontó, nagy márciusi tüntetése után jelent meg. És nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy mindez Sztálingrád előtt, a németek sorozatos győzelmeinek idején történt.

Jelkép ez a nyomtatvány formájában is. Megkeresi, és ebben a köntösben meg is találja a csak a ponyva-lehetőségeknek és igényeknek kiszolgáltatót népet.²

A vállalkozás nem volt veszélytelen. *Úkapám, a rablólovag, Izgalmak hajására, Hidegre teszünk, Kockás Pierre* társaságában szerényen meghúzódva juthatott csak ki a nyomdából.

Kiadása üzlet sem volt. 9000 példányban jelent meg, s ez ponyvából nem magas szám. 1942 első évnegyedében a FARAGÓ-nyomdából kikerülő harminc ponyva közül kilencnek az eladási ára tíz fillér volt. Ebből hat 16 000-es példányszámban jelent meg, egy ismételt kiadás volt (tehát a kész szedést mindössze újból le kellett nyomni), és csak kettőnek előállításra került annyiba, mint *A nép nevében*-é.³

Jóllehet a nyomdai kimutatásban szinte észrevétlenül búvik meg, az ügyészség figyelmét a ponyva sem tudja kikerülni.

Az 1914: 14. tc. (sajtótörvény) szerint a nyomtatványokat krudában a helyileg illetékes rendőrhatalósághoz kell beterjeszteni. A kapitányság nyomtatási engedélye birtokában a cenzurázott kruda az elkészült kiadvány két példányával együtt a királyi ügyészségnek felülvizsgálatra bemutatandó, amely a terjesztést engedélyezi vagy letiltja. Ha az ügyészség pecsétjével ellátott nyomtatvány egyik példánya huszonnégy órán belül a nyomdába visszaérkezett: a terjesztést engedélyezték, de ha nem kapták vissza: letiltottnak minősült.

Az Országos Széchényi Könyvtár új példányán 1942. március 20-i keltezésű az ügyészség engedélyező pecsétje. A harmadik lapon a kispesti rendőrkapitányság nyomtatási engedélye található, vagyis a hatóságok a kolportázs elé nem gördítettek akadályt. Meglepőek azonban a kiadvány lapjain található cenzurái széljegyzetek.

A HORTHY-korszak politikai közérkölcését sértő kitételek mellé piros vonalakat húzott a cenzor, kékkel jelölte meg a törvénybe is szorítható, „izgató” részeket.

ILLYÉS Gyula versei közül kettő szűrt szemet a cenzornak. A *Nem menekülhetsz* címűt csaknem teljesen összefirkálták pirossal, kékkel egyaránt, de paragrafusjelzet nélkül. A *Nocsak*-ból két sort inkrimináltak, de csak pirossal: „Strázsa ha kell, fejfához kell már a magyarnak.”

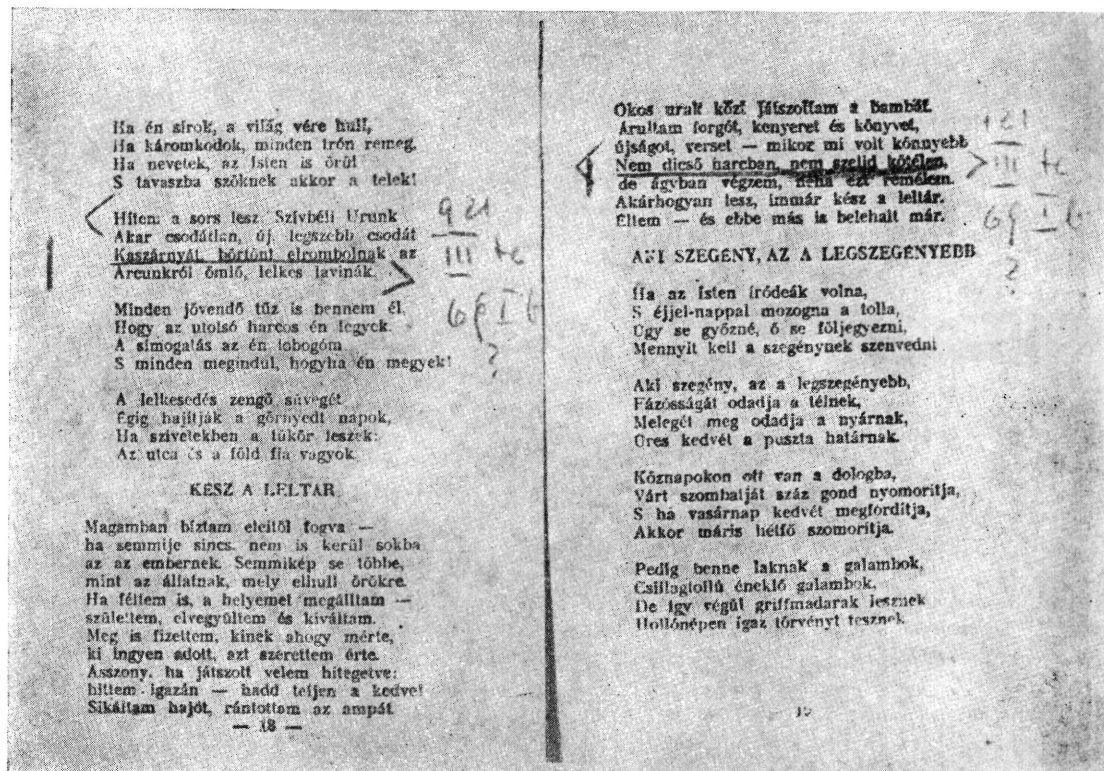
JÓZSEF Attilának minden második költeményét szegélyezi a cenzori ceruza. A nyolc érintetlen között van azonban a *Mondd, mit érlel*... is, amelynek kimaradása csak a cenzor korlátoltságát bizonyítja. Egyéb bejegyzéseiben viszont kárpótolni látszik ezt a „feledékenységet”. A *legutolsó harcos* és a *Kész a leltár* széljegyzete alapján öt évi fogháztól öt évi fegyházig terjedhető büntetéssel sújtható az akkor már öt éve halott költő. (2. kép) A kékceruzás széljegyzet az 1921. III. tc. 6. §-ára utal. (1921. III. t. c. „Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelme.”) A 6. § szövege: „Aki a katonaság intézménye, a magyar fegyveres erő, a m. kir. csendőrség, vagy a m. kir. államrendőrség ellen gyűlöletre, vagy ezeknek szolgálati fegyelme ellen izgat, vagy alakilag és tartalmilag egyaránt törvényes rendelkezésük ellen engedetlenségre hív fel, vét-

² A példányok legnagyobb része falura került, s ronggyá olvasva el is kallódott. Ez részben magyarázat arra, miért maradt Pesten az irodalomkutatás számára is ismeretlen, olyannyira, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum, amely hivatott őrzője az irodalmi dokumentumoknak, sem tudott létezéséről.

³ A példányszámokra vonatkozó adatokat az Országos Széchényi Könyvtár irattárában őrzött nyomdai kimutatásokból merítettem. „Nyomdai kimutatás a köteles példányokról” 39 400/1942. I. negyedév. 91. sz. tétel. FARAGÓ Imre nyomdája Kispeszt.

séget követ el, és *öt évig terjedhető fogházzal* büntetendő. A büntetés *öt évig terjedhető börtön*, ha a cselekményt azzal a céllal követték el, hogy a szolgálati fegyelem megbontassék; ha pedig ennek következtében a szolgálati fegyelembe ütköző büntettet követték el, a büntetés *öt évig terjedhető fegyház.*" (Az én kiemelésem. M. É.)

A pécset tanúsága szerint mindez a március 15-i tüntetés *után* történt. Csak ügyési fantázián múltott, hogy vádirat esetén a három változat közül melyiket válassza.

2. kép

Kövessük tovább az ügyési ceruzát. A *Vigasz* című vers szinte kéklük a vastag vonalaktól:

„... Fázol. Hát mondd, hihetsz-e annak,
ki fütve lakik öt szobát,
falain havas tájak vannak,
meztelen nők, meg almafák?
Hihetsz-e? Szagos kis dorong
édes szivarja s mig mi morgunk,

ó langyos vízben ül és borong,
 hogy oh, mi mennyire nyomorgunk!
 Ha pincéjébe szemet hordunk,
 egy pakli „balkán”-t is kibont!
 Szívére veszi terhünk, gondunk,

vállára venni nem bolond . . . (Ügyészégi aláhúzások)

Az itt megjelölt részek a Büntető Törvénykönyv szabályaiba ütköznek. A B. T. K. 1878: V. 172. §-a szerint két évig terjedhető államfogházzal és 1000 Ft-ig terjedhető pénzbüntetéssel sújtható az, aki valamely osztályt más osztály ellen gyűlöletre izgat.

Úgy véljük, ezekhez az idézetekhez és törvényekhez további kommentár nem is szükséges. Elég, ha mérleget készítünk: minimális összbüntetés öt év fogház, két év államfogház. Összesen hét év. A bátor tettet, a ponyvakiadást csak így tudjuk kellőképp értékelni: a felelős kiadó neve és címe nem üres szóvirág volt csupán.

Amennyiben az ügyészégi feljegyzés alapján vádirat készül, a nyomdának mint másodfokú felelősnek értesülnie kell róla. De érinti a kötet összeállítóját is. Sem KOVALOVSKY Miklós, sem FARAGÓ Imre vádiratról nem tud.

Ha törvényes következménye nem is volt az ügynök, *A nép nevében* igen jellemző kordokumentum, amely bepillantást enged az uralkodó osztály gondolkozásmódjába is.

Az Országos Széchényi Könyvtár állományában található egy másik példánya is, amely az 1942. évi növedéknapló 8201 sz. bejegyzése szerint kötelespéldányként került könyvtárunkba. Az elemzett példány az ügyészégtől származik. Az ügyészség régi könyvanyagát 1949-ben átadták az Országos Széchényi Könyvtárnak.

Azonban nem található a kötet sem a Szabó Ervin, sem az Országgyűlési Könyvtár állományában, de nincs meg az Akadémiai és a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárában sem. Így a kiadványt ritka irodalomtörténeti kuriózumnak tekinthetjük. Az Országos Széchényi Könyvtár ügyészégi példánya rendkívül értékes könyvtörténeti emlék, a magyar függetlenségi mozgalom harcainak értékes nyomtatott dokumentuma.

MAROSI ÉVA